

Pálmai Judit:

A HAZAFIAS NEVELÉS ELEMEI A HORTHY-KOR PEDAGÓGIAI DOKUMENTUMAIBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző írásában egy kutatás kisebb szeletét vázolja fel. Az eredeti kutatás témája a családkép vizsgálata volt a Horthy-kori (1919–1945) dokumentumokban. A kutatás során a szerző három kiadványtípust elemzett: a két világháború közötti tanterveket, tankönyveket és pedagógiai tartalmú szakfolyóiratokat. A munka a tartalom- és a dokumentumelemzés komplex módszerével történt. Jelen tanulmányban e tartomelemzés által kapott eredmények egy szűkebb körét mutatja be, nevezetesen, hogy miként jelennek meg a vizsgált anyagokban a magyar katonák, illetve hogyan alakult a két világháború között a fiatalság honvédelmi-hazafias nevelése.

KULCSSZAVAK: Trianon traumája, katonaélet, magyar katonaerények, haza védelme, tisztelet a hősöknek

A KUTATÁS MÓDSZERÉRŐL

A kutatás módszeréül a tartomelemzést és a dokumentumelemzés komplex módszerét választottam, amellyel a kérdéses téma kvantitatív és kvalitatív feldolgozását is el lehet végezni. Elemzési egységeim a tantervekben és a folyóiratokban a szavak, míg a tankönyvekben, ahol képeket is találunk, a képek és a szavak voltak. Jelen elemzés a szövegekre terjed ki.

A tartomelemzés egy fontos lépése a kategóriaképzés. A kategóriaképzésnek két módja van, az előre meghatározott, illetve a vizsgálat folyamatában kibontakozó kategóriák. Kutatásomban mindkét lépés párhuzamosan megtalálható. A kutatás célját szem előtt tartva azonban a kategóriákat két jól elkülöníthető tartományra osztottam. Az előbbi a családot és tagjait foglalja magában (pl. család, szülők, gyermek stb.), míg az utóbbi a család funkcióit írja le (pl. szocializációs, gazdasági, fogyasztási funkció stb.). Mindkét főkategórián belül 13-13 alkategóriát alakítottam ki.

A dokumentumok vizsgálata közben kapott adatokat az SPSS Statistics 17.0 programban¹ rögzítettem és elemeztem. A két kategóriacsoport megjelenését együttesen jegyeztem le olyan módon, hogy külön oszlopba rögzítettem a család és külön a funkciók felbukkanásának mennyiségét. Azt néztem meg, hogy amennyiben a család kategóriái közül előfordult egy szó, az milyen funkción keresztül jelent meg. Mindegyik kategória kapott egy saját kódszámot, és ahányszor előkerült egy családdal kapcsolatos kifejezés, a kódszámot annyiszor rögzítettem, szintúgy a funkciót és a hozzá tartozó számot is. A teljes elemszám így a három dokumentumtípusból 33 787 volt, tehát ennyi fogalmat és képi megjelenést rögzítettem a vizsgált kiadványokból.

¹ http://clementine.hu/termekek/statisztika?gclid=Cj0KEQjwv1O_BRDt27qG3YX0w4wBEiQAsGu3efN0A4dQlOhdYP8gZ0M-zV9fD7fEX_HkCRmBHwCdRbUaAnZt8P8HAQ (Letöltés időpontja: 2015. 08. 10.)

TOBORZÁS, A KATONAÉLET NÉPSZERŰSÍTÉSE

A trianoni békeszerződés a magyar történelem egyik legnagyobb tragédiája volt. Az ország lakossága nem tudta és nem akarta elfogadni, hogy a közel ezeréves államát, nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai egységét felszabdalták, és több mint 3 millió magyar más ország fennhatósága alá került.²

A vizsgált tankönyvekből kiolvasható, hogy az első világháború (Nagy Háború) okozta veszteség és a békediktátum általi megrázkódtatás, Trianon traumája mély nyomot hagyott a társadalomban. Nem csoda, hogy a vizsgált dokumentumtípusokban túlteng a fent említett eseményekre való emlékezés és a magyarságtudat erősítésének vágya. A háború előidézte sokkhatások arra ösztönözték az időszak vezető politikusait és pedagógusait, hogy a hon fiatal nemzedéke számára azt sugallják: nincs nagyobb dicsőség egy magyar számára, mint a nemzet katonájának lenni, érte hősi halált halni, a hazát mindenáron megvédeni, és addig soha nem nyugodni, míg az elcsatolt területeket a magyarság vissza nem kapja. Ilyenformán gyakran olvashatunk olyan versikéket, mondókákat és történeteket a tankönyvekben, amelyekben a fiúgyermeket arra bátorítják, hogy lépjenek be katonának, harcoljanak Magyarorszáért.

Egy 1940-es tankönyv a katonaelet szépségére hívja fel a figyelmet és azt népszerűsíti. Az alábbi rigmus bemutatja, hogyan élnek a katonák a laktanyában. „*Gyöngyélete van a katonának, / két kapuja van a laktanyának.*” Az egyik kapuorként áll, a másikon „*szabadságra jár*”, és mindössze „*két esztendő alatt*” kiszolgál. S így a folytatásban: „*Gyöngyélete van a katonának, / legkedvesebb fia a hazának! / A fegyverét mindig tisztán tartja, / százados úr sem lel hibát rajta, / hej, a magyar a jó katona-fajta!*”³

A huszárelet szépsége tűnik elő a *Huszárok* című versben: „*Messze, messze földről / huszárok érkeznek / huszárok érkeznek / nálunk letelepednek. / Huszárok, huszárok, / nyalka szép vitézek / a lelkem is örül, / ha reátok nézek.*” Lovaikon repülnek, vágatnak, „*hej, csak ez az élet / a legénynek való*”. A toborzósöveg lelkesítése után pedig egy ismeretlen gyermek búcsúsorait olvashatjuk: „*Atyám s kedves anyám, / Ej, ne búsuljatok, / Tovább nem állhatom, / Huszárnak fölcsapok.*”⁴

Egy másik versike is jól példázza a fiúk jövőképében a bátor harcos eszményét: „*Ha megnövök, huszár lesz én belőlem, / Hét országra hírt hallanak felőlem. / A paripám, akárki is meglássa: / Olyan lesz, mint futó csillag, / Futó csillag futása.*”⁵ A tematika másutt folytatódik egy olyan apa képének kiemelésével, aki már részt vett nagy csatákban: „*Apám kardját veszem majd a kezembe, / Bátorság rég ott van már szívembe. / Sarkantyúmat riadóra pengetem, / Jöjjön aztán az ellenség... / Tudom, isten elverem!*”⁶

„*A kis katona*” című versikében az anyukájának – aki maga is egy „*hős asszony*” – szalutáló Lacikát láthatjuk. Így biztatja kisfiát: „*Jól van kicsi katonám: Készülj harcra jó korán! Hogyha majd hív a haza, elmehess a csatába.*”⁷ Egy jó magyar asszonynak, anyának feladata arra nevelni és biztatni fiúgyermekét, hogy bátor és tette kész legyen.

² Lásd a témáról bővebben: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos 1995; Romsics Ignác 2000.

³ Pohárnok Jenő 1940, 37.

⁴ Benedek Elek 1921, 144.

⁵ Tomcsányiné Czukrász Róza 1920, 102.

⁶ Tomcsányiné Czukrász Róza 1933, 115.

⁷ Nagy T. Perpetua 1936, 112.

Ez történt abban a négy soros kis versben is, mely arra szólít fel, hogy „gyere pajtás katonának! / – Nem megyek én, mert levágnak, / Ne félj pajtás, le nem vágnak, / – Megtesznek majd kapitánynak.”⁸

A következő rövidke, négy soros versben is – melynek címe: *Édesanyám kiállott a kapuba* – a fiát katonának engedő édesanya képe tárul elénk: *Édesanyám kiállott a kapuba / Onnan nézte, hogy a fia katona*. Majd a folytatásban már a vitéz fiú vizsgáztatását olvashatjuk, amelyben az édesanyját nyugtatja, hogy ne sírjon, mert [...] *nem én vagyok az első, / nem a világ ez a három esztendő!*⁹

EGY TISZTELETTELJES HIVATÁS – „A MAGYAR A VILÁG ELSŐ KATONÁJA”

A következő történetben a honvédek küldetését, feladatait ismerheti meg az olvasó. A fiúk, a tanító kíséretében, egy szép tavaszi nap a mezőn játszottak. Már esteledett, amikor a távolból trombita harsant és dobpergés hallatszott. A gyerekek lelkesedve kiáltottak fel: „*Jönnek a katonák!*” A tanító megragadta az alkalmat, hogy felhívja a fiúk figyelmét a katonaság intézményére és népszerűsítse a felelősségteljes hivatást: „*A katonák a hazát védik. Ha ellenség támadnak ránk, ezek a katonák állanak szembe veled s inkább meghalnének, sem hogy minket bántani engednének.*” Éppen ezért úgy illik, hogy sorbaállással és kalapleemeléssel köszöntse a gyermekek a katonákat és a magyar zászlót, s a tisztelgés közben mindannyian egyszerre kiáltották, hogy „*Éljen a haza!*”. A gyermekek tiszteletadását „*a délceg paripán ülő ezredes*” sem hagyta szó nélkül: „*Fiaim, sok derék vitéz meghalt a magyar zászló alatt a hazáért s ha Isten segít, egykor ti is ez alatt szolgáltok. Derék fiúk vagytok, mert aki kis korában így meg tudja becsülni a zászlót, az nagy korában meg is tudja védelmezni!*”¹⁰

A folytatásban két gyermek, Ottó és Ödön ólomkatonákkal való játékaról olvashatunk egy történetben. Ottó volt a király, Ödön a generális. A két fiú a huszárokkal együtt az egész világot meg akarta hódítani. „*No, kezdjük hát a csatát! Ország-világ a miénk lesz!*” A csata gyors győzelemmel zárult: „*Milyen hamar győztünk!*” – mondja a király. Ennek okát pedig a generálistól tudjuk meg: ez azért van, mert – „*a magyar a világ első katonája!*”¹¹

A magyar katonák legyőzhetetlensége Jancsi, Sanyi és Ferike „*háborúsdí*” játékában is megjelenik. A fiúk tanakodnak, hogyan tudnának három gyerekből két csapatot csinálni. Mire Jancsinak nagy ötlete támad: „*Nagyot ugrik végre Jancsi, / Fel is kiált kevélyen / Mert valóban jó gondolat / Támadt most a fejében. / – Sanyi, Feri, nos ti ketten / Az ellenség legyetek! / Magam pedig magyar leszek / S majd legyőzlek titeket!*”¹²

Lenci szívében is él a vágy, hogy katona legyen. A fiú története egy párbeszédben tárul elénk, ahol Lencit kérdezzéti valaki arról, hogy mit csinál. Kiderül, hogy a kis Lenci kardot farag, mert az való a katona kezébe, s mert ő maga katonának gondolja magát. De „*kinek a katonája vagy?*” – kérdezi az író. „*Szép Magyarországé*” – szól a válasz. Az érdeklődő azonban nem hagyja annyiban, megkérdezi, hogy az iskolában is ilyen jól forgatja-e a kardját. „*Az iskolában? Hiszen oda nem szoktak kardot vinni*” – szól a kisfiú válasza. A történet folytatásából azonban kitűnik, hogy a jó katonának a kardja a szorgalma, az engedelmessége

⁸ Tomcsányiné Czukrász Róza 1920, 36.

⁹ Olvasó- és tankönyv 1936, 14.

¹⁰ Benedek Elek 1921, 111.

¹¹ Tomcsányiné Czukrász Róza 1933, 54.

¹² Uo. 76.

és a szófogadása is, hiszen a honvédek a csatában csak ezekkel felvértezve tudják megvédeni a hazát. Ezen erények nélkül egyetlenegy fiúból sem lesz igazi katona.¹³

HARCOLNI ERÉNY

Szintén érdekes és tanulságos megnyilvánulás az a kis történet, amely a *Perecet vegyenek!* címet kapta. A történet kiindulópontja, hogy Rózsika, a perecárus, megkérdez két kislányt és egy kisleányt, hogy vesznek-e perecet. Mindhárom gyermek ujjongva jelzi, hogy kérnek perecet. Ám Rózsika megálljt parancsol, hiszen a perecek nincsenek ingyen, fizetni kell értük. Azonban a gyerekeknek nincsen pénzüik. Csakhogy az árus kijelenti, hogy ő mást is elfogad fizetségül, mégpedig „egy jó tettet”, mondván, „aki ma valami jót tett, perecet kap”. A gyerekek elgondolkodnak. Először Mariska szólal fel: „Bertus babája elesett, megütötte a fejét”, a kislány pedig bekötözte, hogy ne fájjon a baba feje. Rózsika nevet, de elfogadja jó cselekedetnek a kislány tettetét. A második kislány, Irénke, ellenben hiába gondolkodik, semmilyen jó cselekedet nem jut az eszébe. Rózsika segít neki: „Hát a madaraknak ki hintett ma kenyérmorzsát?” Bizony, ez Irénke volt, ilyenformán őt is megilletti a perec. A harmadik gyermek egy kisleány, Gyurica. Rózsika megkérdezi őt is, hogy van-e „jótett-pénze”, és mi lenne az. „Megvertem az oroszokat” – hangzik az igen erőteljes és büszke válasz. És valóban, a fiúgyermek egy regiment ólomkatonával játszott, a harctéren magyar és orosz katonák küzdöttek egymás ellen, s mert az oroszok megtámadták a magyarokat, az utóbbiak legyőzték őket. Így a perecárus láthatta, hogy a földön az ólomkatonák közül az orosz katonák feküdtek legyőzöttek. „Jól van, Gyurica – mondotta Rózsika. – Mindig is védelmezd a magyart, a magyar hazát. Itt a perec!” Hiszen a hazát védeni, az oroszokat egytől egyig legyőzni, a magyar seregek dicsőségét növelni, szintén jó cselekedetnek minősült a korabeli társadalom szemében.

TISZTELETADÁS AZ ELESETT KATONÁK ÉS A VETERÁNOK ELŐTT

A vizsgált időszakban megkövetelték a gyermekektől a dicső múlt feltétlen tiszteletét. A történetek arra hívják fel a korabeli tanulók figyelmét, hogy soha ne mulasszák el a múlt nagy győzelmeire vagy veszteségeire, a hősi halált halt vagy rokkant katonákra való emlékezést.

A folytatásban egy levélrészletet olvashatunk, amelyben egy kisleány beszámol barátjának egy kirándulásról, amely során az osztálya Budapest nevezetességeivel ismerkedhetett meg. A kirándulás egy állomásán a gyerekek a „Dísz térre” értek, ahol a látvány okán egyszerre kiáltottak fel: „A honvédszobor!” Majd a levél írója továbbfűzte a történetet: „Csakugyan ott voltunk. Ott annál az emléknél, amely hirdeti az egész világnak a magyar vitézséget s amely emléke azoknak a dicső honvédeknek, akik 1849-ben kiverték az ellenséget Budavárából.” Majd a folytatásban arról olvashatunk, hogy a gyermekek tanítója levette a kalapját, s csendbe burkolódzott. „Azt gondolom, imádkozott” – írja a levél szerzője. A fiúk pedig követték a példáját, „s a síri csendben valamelyik pajtásom szép csendben rákezdedt a dalra s mi épp olyan csendesen énekeltük utána: Isten, áldd meg a magyart!” A járókelők megálltak és hallgatták. „Voltak, akik könnyet törültek a szemükből [...]”¹⁴

¹³ Benedek Elek – Kőrösi Henrik – Tomcsányi János 1924, 51–53.

¹⁴ Benedek Elek 1922, 68.

Az édesapa, illetve a nagypapa alakja sokszor megjelenik a haza tiszteletére és a katonai hivatás népszerűsítésére való nevelés kapcsán. Nemcsak azért, mert az édesapa feladata a hazaszeretet és a hősiesség értékeinek továbbadása, hanem mert gyakran emlékeznek meg a vizsgált történetek a hősi halált halt édesapákról és nagypapákról, akik a háborúban életüket vesztették a hazáért és a magyarságért vívott harcban. *Az én hazám* című rím-szedetben a hon szépségének fontossága, a hazához való hűség értékének kidomborítása tárul elénk, és a büszkeség, hogy apáink vérük által szerezték meg szülőföldjüket: „*Az én hazám a legszebb hon e földön. Nem adnám el sem aranyon, sem gyöngyön. Ha a hazámat gyöngy-aranyon eladnám, biz’ a magyar nevet is megtagadnám. / Az én hazám legdrágább a világon. Csátán vették apáim, nem vásáron. Hej! a miért ők vérökkel fizettek, boldog vagyok, ha érette halok meg.*”¹⁵

A következő történetben a Pécsy családot láthatjuk a temetőben halottak napja alkalmából. Ám a család nemcsak saját rokonait, hozzátartozóit látogatja meg a temetőben, hanem *A hősök sírjánál* is leróják tiszteletüket. Imre meg is kérdezi a szép márvány emlékműnél, hogy fekszenek-e halottak a sírban. Édesapja magyarázatából azonban megtudhatjuk, hogy nincsenek halottak a sírban, és „*csak a jó Isten*” tudja, hogy hol van a hősök teste. Ekkor Lacinak eszébe jutott, hogy az iskolában tanultak egy szép költeményt, amely pont a hősök holttesteinek helyét határozza meg: „*A Kárpátoktól szerteszórva / S a Duna mentén délre lenn, / Pihen sok hősiünk elhagyottan, / Jeltelen sírban, névtelen. Egy forró imát mondjunk értük*” – *hangzik a felszólítás, mert „Isten meghallja a magasban a sok magyar szívdobbanást / s a hősöknek is, hazánknak is / készít boldog feltámadást*”. A továbbiakban megjelenik az édesanya és két kislányának alakja is, ahogy gyertyát gyújtanak és imát mondanak az elhunyt katonáért. A történet írója szerint a hős férfiak halála és a magyarokat ért igazságtalanság Isten szemében olyan, mint egy mártír halála, aki a szent hitért áldozta életét. Éppen ezért meglesz a jutalmuk bátor küzdelmükért, és a végítéletnél jutalomban részesülnek.¹⁶

Nemcsak a korabeli fiúgyermekeket, de a leányokat is a hős magyar katonák tiszteletére nevezték. A következő rigmusban egy édesanya megkérdezi a kislányát, Juliskát, hogy hova és kinek visz virágot. „*Hova viszed a virágokat, / kis Juliskám, violám? / Kiviszem a temetőbe, / Gondviselő jó anyám!*” – szól a kislány válasza. Ám az édesanya csodálkozik ezen a buzgalmon, hiszen a temetőben nincs halottja a családnak. A kislány válasza egyértelmű: „*sok hős halt meg értünk a csatában, jó anyám!*” Csakhogy az anya tovább faggatja a leányt arról, hogy mit csinál majd a temetőben a virágokkal. A kisleány válaszából kiderül, hogy a virágokat leteszi a sírokra, és imádkozik a halottak üdvéért. Bár a virág kevés a temérek halomra, a kislány mégis úgy viszi azt, mintha mindegyik hősnek adná.¹⁷

Egy hasonló elbeszélésben Annát is láthatjuk, amint a hős honvéd sírjára virágot visz. „*A hős honvéd a hazájáért harcolt. A hazát védte. Életét adta a hazáért*”, így a korabeli társadalom elvárása az, hogy aki magyar, akár ismeretlenül is, vigyen a hős katonák tiszteletére virágot a sírjukra. A végén pedig így szól a szöveghez tartozó felszólítás: ne csak saját halottaidért, de „*mondj imát a haza hőseiért is!*”¹⁸

¹⁵ Benedek Elek 1921, 100.

¹⁶ Nagy T. Perpetua 1938, 38.

¹⁷ Olvasó- és tankönyv 1936, 89.

¹⁸ Pohárnok Jenő 1940, 29.

Egy másik történetben valószínűleg az egyik szülő neveli és szólítja fel kislányát a katonák és a hősök tiszteletére egy négysoros költeménnyel: „*ha ablakunk alatt / dalolva mennek a katona bácsik, / a legpirosabb muskátlik közül / mind tépd le nekik, ami még virágzik!*”¹⁹

A két világháború között az iskolákban május utolsó vasárnapján, a hősök napján²⁰ megemlékezést szerveztek az elhunyt hősök tiszteletére. A gyerekek szavaltak, a tanító beszédet mondott. A gyerekek képviselve pedig Laci kapott lehetőséget elmondani ezt a pár sort: „*Legyetek áldottak, hős magyar véreink! Legyen áldott a föld, amelyben pihentek! Legyen áldott a kéz, amely értetek kulcsolódik imára és legyen áldott, amely virágot hint jeltelen sírotokra. Áldjon meg a magyarok Istene drága hazánkért adott éltetekért örök élettel!*”²¹

A beszéd után versben állítottak emléket egy harcoló édesapa számára, aki még mindig oroszföldön hadakozott. Gyermeké kéri az Istent, hogy óvja meg édesapját mindent bajtól, vezesse őt haza, s „*Hozzon csókot / A kicsi fiának. / Dicsőséget, győzelmet / A magyar hazának.*”²²

A *Hadirokkant* című történetben a tanulókat arra nevelik, hogy tiszteljék azon vitézeket, akik hazatértek a csatából és egészségükkel fizettek a haza dicsőségéért. Az elbeszélés egy édesanya és a fia villamoson való utazását meséli el. Az egyik megállónál a fiú felpattan a helyéről, mert meglát egy féllábú férfit. „*Tessék, bácsi! Én úgy sem vagyok fáradt!*” – mondja. Bezeg a férfi elfáradt. De mint kiderül, a fiú akkor is átadta volna a helyét, mivel az idős férfi hadirokkant, ha nem lenne annyira megtört. Kabátján viseli a hadirokkantak jelvényét, így bárki könnyen felismerheti a hazájukat védő és érte szenvedő hősöket. Az édesapja tanította meg gyermekének, hogyan néz ki a hadirokkantak jelvénye. Az édesapa maga is megjárta a háborút, ezért is szeret mindenkit a gyermek, aki édes hazájáért harcolt. A hadirokkantaknak néha kopott a ruhája, mankóval vagy tolókcocsival járnak, „*de ott a mellén a jelvény, s az nagyobb tiszteletet érdemel, mint a legfényesebb ruha és a legragyogóbb díszkocsi!*” Ők mindent odaadtak a hazáért, amijük volt, testüket, lelküket, egészségüket és munkabírásukat. A hadirokkantak közül sokan nem tudnak dolgozni, az állam segít nekik, hogy meg tudjanak élni. Ennek ellenére vannak olyan hadirokkantak, akik kézi munkával keresik meg a mindennapi kenyerüket, így – szól a szerző intése – „*ha csináltatok valamit, először hadirokkanthoz menjete, náluk is vásároljatok, megérdemlik. És szívesen adjatok, ha hadirokkantak kérnek valamit!*” Azok pedig, akiknek édesapja, testvére vagy rokona épségben tért vissza, ne feledjenek mindennap hálát adni az Istennek azért, mert megvédte hozzátartozójukat és azok egészségét.²³

Az *öreg honvéd* című vers a gyermekek tiszteletét kéri a megfáradt, megöregedett honvédek számára: „*Ha öreg honvéddel találkozol, fiam, / Térj ki és emeld meg szépen a kalapod!*” Ő is volt valaha gyermek, de jött a háború és „*kardot ragadott!*” Neki is volt valaha háza, ahol érte imádkozott így valaki: „*Órizd meg, jó Isten, a harcban apánkat! / S ő is imádkozott: Órizd meg hazánkat!*” Ki tudja, hány sebet takarhat ma már „*atillája*”, „*mit*

¹⁹ Olvasó- és tankönyv 1936, 111.

²⁰ A magyar hősök emléknapját május utolsó vasárnapján tartják mindazon hősök számára, akik Magyarországot áldozták életüket, legyenek azok magyar katonák vagy civilek. Az elesett hősökre való emlékezést először az első világháború idején, 1917-ben foglalták törvénybe (1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért), majd 1924-ben szintén törvénycikkben (1924. évi XIV. törvénycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről) rögzítették, hogy „minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját [...] a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének” szentelje.

²¹ Nagy T. Perpetua 1938, 164.

²² Uo.

²³ Nagy T. Perpetua 1940, 197.

a honért kapott...”, ekképpen csak „kegyelettel nézz a vén honvéd arcára / s emeld meg, fiacskám, szépen a kalapod!”²⁴

Karsai Pálról is megtudjuk, hogy katona volt. „Bátran harcolt a hazáért”, de megsebesült, így levágták az egyik karját. Hadirokkant lett, aki érmet is kapott, hiszen a „vérevel fizette” azt meg. Ezenkívül megtudhatjuk, hogy a „hadirokkantak a haza hősei”. Az oldalon amúgy a gyermekek a „k” betűvel ismerkedtek, a betű alkalmazásához pedig az alábbi mondatot kapcsolták: „kis katona minden fiú”.²⁵

A KATONAERÉNYEK

A hősiesség, a bátorság és az önfeláldozás erényei tárulnak elénk *A veszett kutya* című történetben. A faluba betévedt egy veszett kutya. A gyerekek kinn az utcán játszottak, amikor meglátták az állatot. Rögtön felismerték, hogy veszett, és annyira megijedtek, hogy szerzeteséjjel szaladtak. Egy kislány, olyan négy-öt éves forma viszont nem futott el, mert nem értette, hogy veszély leselkedik rá, és ráadásul pont felé vette az irányt az állat. A csősz már rohant a puskával, de messze volt még ahhoz, hogy a kislány megmeneküljön a kutyától. Ám egy bátor fiúnak, Pistának sem kellett több, a legnagyobb veszedelem pillanatában nem gondolt saját magára, csak arra, hogy mi az ő kötelessége. Megfogta a vászontáskáját, amelyben a könyvei voltak, és jól fejen kólintotta a kutyát, majd elrántotta a kislányt. Aztán újra lendítette a táskáját, de akkorra már odaért a csősz is, és egy lövéssel leterítette a jószágot. Ekkor érkezett oda a kislány édesanyja is, aki nagyon hálás volt a fiúnak, sírt és nevetett egyszerre, ölelte és csókolta a kislányát, majd ugyanígy tett a hős Pistával is.²⁶

Amikor Pista hazaért, már az édesanyja is értesült a nagy eseményről, és büszkén ölelte magához a fiát, de azért meg is pirongatta, amiért ekkora veszélyt vállalt. A fiú válasza pedig a kor elvárásának megfelelően ekképpen szólt: „Édesanyám, [...] hiszen kötelességem volt úgy tenni. Magyar honvéd vagyok. Azért segítségére kellett mennem a kis leánynak.”²⁷

A *Háború a játszótéren* című elbeszélésben az édesanya ismét a bátorságra és a haza védelmére biztatja fiát. Az anya egy nap sírást hall az előszobából, kinéz és látja, hogy fia, Imre sírdogál a falhoz fordulva. Megkérdezi tőle, hogy mi történt. A fiú belekezd az elbeszélésbe, melyből kiderül, hogy egy nap Imre, Pisti és Géza homokvárat építettek. A várnak négy tornya, négy kapuja volt, bástyáin ágyúkat helyeztek el, a vár körül árkot építettek, a vár tetejére magyar zászlót is tűztek, és még nevet is adtak az erődnek, mégpedig a Szent István vára nevet. Ám a fiúk játékát megzavarva arra vetődött négy csavargó, akik rombolni kezdték az erődöt. „Édesanya bátor, magyar asszony volt”, és meghökkenve kérdezi a fiát, hogy ugye nem túrték a huligánok rombolását. Imre elbeszéléséből kiderült, hogy Pisti elszaladt, mert ő a verekedésért kikap otthon, de Géza és ő nem hagyták annyiban a dolgot, igyekeztek megvédeni az akkorra már teljesen lerombolt várukat. Végül a csavargók elszaladtak. Az elbeszélést hallva Imre anyja az alábbi vigasztaló szavakkal zárja a történetet: „Derék gyerekek voltatok. Ti győztetek, fiam! Ne pityeregj, milyen katona vagy? Győztetek! Ketten négy ellen! [...] Ha te kezded volna a veszekedést, akkor kikapnál. De ha megtámadnak, véd megad! A magyar nem engedi bántani a várát!”²⁸

²⁴ Olvasó- és tankönyv 1929, 60–61.

²⁵ Pohárnok Jenő 1940, 28.

²⁶ Kozma László – Mihály Ferenc 1926/a, 142–144.

²⁷ Uo.

²⁸ Nagy T. Perpetua 1938, 163.

A Horthy-kori tankönyvekben még az édesanya is a haza szeretetére, tiszteletére és annak védelmére neveli a gyermeket. Egy fiú nem lehet gyenge, hiszen katona lesz belőle, akinek felnőve a hazájáért kell harcolnia.

A HŐS HONVÉD FIAI

Érdeemes külön szólni egy 1926-os olvasókönyvről, mely *A hős honvéd fiai* címet kapta. Az olvasókönyv történetei és a közvetített ismeretek a két fiútestvér utazásai során bontakoznak ki. Füredi István lakatosmesternek két fia volt, György és Péter, és egy lánya, Erzsóka. „1914-ben kitört a rettenetes világháború”. Füredi pedig önként bevonult katonának, mert „csak a legendás magyar hősiesség és önfeláldozó hazafiasság mutat olyan példát, hogy amikor a haza veszélyben van, idős ember is elhagyja otthonát, önként beáll katonának.”²⁹

A család bemutatásából megtudhatjuk, hogy Füredi először az oroszok ellen védte a hazát, majd miután „Románia a velünk kötött szerződést megszegte”, Erdély védelmére sietett. Füredi egy levélben búcsúzott feleségétől: „Úgy érzem, hogy ez a nap az utolsó napom. Meghalok a hazáért. A Te arcképedet és a három drága gyermekemet imakönyvemben a szívem mellé magammal viszem el... Életemnek e nehéz napján mélységes szeretettel gondolok reátok. Füredi István honvéd.”³⁰

Mikor György tizennyolc éves lett és a gimnázium nyolcadik osztályába járt, egy este apja iratait rendezte, ahol talált egy zárt borítékot, amelyen ez állt: „Ha a háborúból nem térnék vissza, György fiam, bontsd föl...” A levél elején szívfacsaró emlékeket idéz meg Füredi: „Kedves Györgyöm! Erzsébet kérése – »ne hagyj itt minket édes apám!« – most is fülembé cseng”. Mégis itt hagyta őket, pedig szíve „majd meghasad a nagy fájdalomtól”. De mivel György a legidősebb hármuk közül, meg kell értenie, hogy a „magyar hazának megvédése minden hazafinak legszentebb kötelessége”, és egy katonának számolnia kell azzal is, hogy talán sosem tér vissza a harctérről.³¹

A levél folytatásában Füredi végakarátát ismerhetjük meg, amelyet legidősebb fiának kellett teljesítenie: „Utazd be ezeréves gyönyörű hazánk vidékeit. Ismerd meg annak áldott népeit is. Akkor megérted és testvéreiddel is megérteted azt, hogy minden honfinak első kötelessége a haza megvédése. Ezeréves hazánkat te is védeni fogod, mint védte nagyapám Füredi Péter, ki 1849-ben Segesvárnál esett el és védi apád: Füredi István.”³²

Az atyai szavak után, melyekkel Füredi hatalmas felelősséget és terhet ruházott fiára, meg sem lepődünk György reakcióján: „Két sírt kellene felkeresnem. Apám és szépapám is a hazáért áldozták fel életüket. Hősök voltak... [...] Ezeréves hazám kétharmada idegenek kezében van. Északon, keleten, délen és nyugaton, saját hazánk földjén véreink emberi jogaiktól megfosztva senyvednek.” Így György kötelességének érezte nemcsak azt, hogy szépapja sírját meglátogassa, hanem hogy édesapjáért „kálváriát” járjon. Miután kitűnő érettségi bizonyítványt szerzett, útitervet készített, s testvérével, Péterrel, útnak indultak Nagy-Magyarország nevezetességei felé.

A két világháború közötti dokumentumok kutatása során kiderült, hogy a negyedik osztályos könyvek tág teret adtak az ideológiai nevelésnek a vizsgált időszakban. Ennek egyik oka, hogy a két világháború között döntően ebben az évfolyamban volt téma a magyar

²⁹ Kozma László – Mihály Ferenc 1926/b, 7.

³⁰ Uo. 5.

³¹ Uo. 6.

³² Uo. 6–7.

történelem áttekintése, a másik ok pedig Kozma László – Mihály Ferenc idézett tankönyve, amely – a két ifjú útjának végigkísérésével – Nagy-Magyarország fontosabb területeit célozza meg, s ilyenformán bővelkedik nacionalista, olykor szélsőséges megnyilvánulásokban is. Az egész könyvet áthatja az elcsatolt területek, az elveszett magyarok iránt érzett fájdalom és keserűség érzése, annak tudata, hogy a hazát és a magyarságot ért sérelmet soha nem szabad elfelejteni, és amíg élnek magyarok e hazában, küzdeni kell az elvesztett területek visszaszerzéséért. Hasonlóképpen, mint ahogy azt Sajó Sándor a *Bánatország* című versében is megfogalmazza: „Magyarország: Bánatország, / bánatára nincs orvosság, / vagy ha van még, mi vagyunk: / mi vagyunk még, magyar ifjak, / a mi lelkünk, hős karunk.”³³ A szülőföld minden tájáról fölzokog a fájdalom, de „gyúljon tette, törjön harcra / lelkünkéből a szenvedés”, mert van orvosság a magyarok nagy bánatára, mégpedig „a mi dacos elszántságunk”, hiszen „égből zeng a biztatás: hittel, ésszel, akarattal / lesz még itt föltámadás.”³³

Már a tankönyv első oldala is egy buzdító verssel kezd, mely az *Ébresztő* címet kapta. Arra figyelmeztet, hogy „még maradt egy kis darab / a régi nagy magyar hazából”, de sok millióan rabok, akik testvéreink és rokonaink voltak. Mohács és Világos sem hozott ekkora gyászt a magyarokra, „romokban ezredév munkája dőlt”, már csak két szó ragyoghat a magyarok zászlaján: „Isten és Haza”. Belső nemzeti viszályokra most nincs idő, a gyermekek szívét és karját kell edzeni, hogy a magyar nép újra láthassa a napot felkelni a hegy mögött. A vers írója jól érzékelteti, hogy a következő nemzedékre hárul a feladat, hogy a fenti célokat megvalósítsa, hogy a magyarok karjait gúzsba kötő láncokat szétszakítva, harcoljon az elvesztett területekért.³⁴

ÖSSZEGZÉS

Összefoglalva megállapítható, hogy a két világháború közötti Magyarország nagy hangsúlyt fektetett a fiatalság hazafias nevelésére. A vizsgált három dokumentumtípus (tanterv, tankönyvek, pedagógiai szakfolyóiratok) közül a tankönyvekben a legerőteljesebb a katonai hivatás népszerűsítése. A korszak fiatalságának honvédelmi nevelése egyértelműen összekapcsolódott a korszak történelmi eseményeivel, a hatalmas megrázkódtatás érzése, amelyet az elcsatolt területek és lakosság elvesztése okozott, biztosította a társadalom részéről azt a törekvést, hogy a felnövekvő generáció folytonosan álljon készen a magyar haza dicsőségének visszaállítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benedek Elek: *Elemi iskolások olvasókönyve. A III. osztály számára.* Lampel, Budapest, 1921.
- Benedek Elek: *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára.* Lampel, Budapest, 1922.
- Benedek Elek – Körösi Henrik – Tomcsányi János (szerk.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Lampel, Budapest 1924.
- Kozma László – Mihály Ferenc: *A hős honvéd fiai. Olvasókönyv az elemi népiskolás IV. osztálya számára.* Lampel, Budapest 1926b.
- Kozma László – Mihály Ferenc: *Pista és Juliska. Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1926a.

³³ Uo. 9.

³⁴ Uo. 3.

- Nagy T. Perpetua (összeáll.): *Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1938.
- Nagy T. Perpetua (összeáll.): *Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák harmadik osztálya számára.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1940.
- Nagy T. Perpetua: *Betűbokréta. Új ABC a katolikus népiskolák első osztálya számára.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1936.
- Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák III. osztálya számára. Szent-István-Társulat, Budapest, 1936.
- Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára. Szent-István-Társulat, Budapest, 1929.
- Pohárnok Jenő (szerk.): *Új betűvetés. Abécés könyv a katolikus népiskolák számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1940.
- Pölskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos: *Magyarország története 1919–1990.* Korona Kiadó, Budapest, 1995.
- Romsics Ignác: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Tomcsányiné Czukrász Róza (szerk.): *A magyar gyermek első könyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztály számára.* Lampel, Budapest 1920.
- Tomcsányiné Czukrász Róza (szerk.): *A magyar gyermek első olvasókönyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1933.